

MÁMLEKET BYUDJETI QARJILARINAN NÁTIYJELI PAYDALANIWDI TÁMIYNLEW JOLLARI

Xalmuratov Kuanish

Qoraqalpoq davlat universiteti, docenti

Kamalov Ulug'bek

Qoraqalpoq davlat universiteti, talabasi

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада давлат бюджети маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлаш йуллари хусусида сўз юритилади.

Калит сўзлар: солиқ, кичик бизнес, молия, даромад, бюджет, фоиз, шартнома, тажриба.

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится о способах обеспечения эффективного использования средств государственного бюджета.

Ключевые слова: налог, малый бизнес, финанс, доход, бюджет, процент, договор, опыт.

ABSTRACT

This article talks about ways to ensure the effective use of state budget funds.

Keywords: tax, small business, finance, income, budget, interest, contract, experience.

Ekonomikanı erkinlestiriw sharayatında mamlaketlik byudjet esabınan qarjı menen tamiylenetuǵın tarmaqlarda ekonomikalıq reformalardı tereńlestiriw, byudjet qarjalarınan natiyjeli paydalaniwdıń qadaǵalawın jetilistiriw bugungi kunde aktual maselelerden biri esaplanadi.

Byudjet qarjalarınan muwapiq paydalaniwǵa bolsa natiyjeli qadaǵalaw sistemasın qálipestirmesten turıp erisip bolmaydi. Belgili bolǵanınday, byudjet procesiniń tiykarǵı basqıshlarınan biri mamlakettiń finanslıq qadaǵalawı esaplanadi. Finanslıq qadaǵalaw mamlaketimizde ámelge asırılıp atırǵan qadaǵalaw xızmetiniń strukturalıq bólimi esaplanadi. Ekonomikası rawajlanǵan xesh bir mamlaket joq, finans tarawında mamlakettiń qadaǵalaw shólkemleri bar bolmaǵan. Finanslıq qadaǵalaw instituti

mámlekettiń qadaǵalaw shólkemleriniń ulıwma dúzilisin ózinde jámlestiredi hám finanslıq mexanizmniń tiykarǵı elementi sıpatında kórinedi.

Finans, byudjet, salıq tártibine jeterli dárejede ámel qılınbay atırǵanlıǵı hám byudjet qarjılarından maqseciz paydalanylısında kóp sanlı halatlardıń bar bolıwı barlıq mámlekelerde mámlekettiń finanslıq qadaǵalawın kúsheytiwdiń zárurligin kórsetpekte. Álbette, byudjet qarjıların sarplawda byudjetten sarplanatuǵın qarajetlerdiń sheklengenligi, byudjet deficitiniń bar bolıwı, byudjette sociallıq tarmaqlardan tısqarı basqa qarajetlerge xalıqtı sociallıq jaqtan qorǵaw, ekonomika tarawlarınıń teńs almaqlı rawajlanıwın támıynlew, mámlekettiń qorǵanıw qábletin bekkemlewge ham zárúrlikti esapqa alıwımız kerek boladı [1].

Byudjet qarjıların sarplawda jol qoyılıp atırǵan qáte hám kemshiliklerdiń kelip shıǵıw sebebi finans hámde qadaǵalaw reviziya mekemeleri islewshileriniń olar aldına qoyılǵan tiykarǵı wazıypa-byudjet tártibine ámel qılıwdı támıynlewge juwapkershilik penen qarawdı talap etedi. Byudjet shólkemleriniń qarajetler smetası orınlaniwı tereń analiz qılıníwı, talap dárejesinde qadaǵalaw ornatılıwı, byudjet shólkemlerinde qarjıları maqsetli sarplaw haqqında keń sheńberdegi túsinik isleri jeterli dárejede alıp barılıwı lazıim.

Byudjet shólkemleriniń qarajetleriniń úlken bólimin communal xızmet haqları da iyeleydi hám olar menen shártnamalardı anıq, tuwrı esaplar menen dúziw áhmiyetli. Byudjet shólkemlerinde communal xızmetler (issıqlik energiyası, issı hám suwiq suw, kanalizaciya), gaz hám elektr energiya sotıp alıw qarajetleri limitlerine qatań ámel etiw talap etiledi.

Bank sistemasında byudjet shólkemleriniń qarajetler smetası tastıyqlanǵanınan soń bir hápte ishinde communal xızmetleri kórsetiwshi, gaz, hám elektr energiyası kárخanaları menen shártnamalardı usı xvzmetlerge smetalarında kózde tutılǵan limitler sheńberinde dúziwdı támıynlew, esap-kitaplardı ayma-ay ámelge asırıp barıw, limitten artıqsha kórsetilgen xızmetlerge haqı tólemew, mekemelerde usı qarajetlerge juwapker bolǵan isshiler buyrıq penen biriktiriledi.

Házirgi waqıtta byudjet mekemelerinde artıqsha qarjı sarplaniwın saplastırıw maqsetinde gaz, suwiq suw, issı suw, elektr energiya tarmaqları boyınsha qánigeler shártnama tuwrı dúziliwi hám byudjet qarjıların maqsetli isletiliwin qadaǵalap, qarjıları únemlewi mümkin. Kommunal xızmetler boyınsha shártnamalar dúziliwi dáwirinde shártnamalardı sapalı hám tiykarlı dúziwdı támıynlew maqsetinde qániyge kadrlardı tartıw maqsetke muwapiq boladı [2].

Mámlekетlik byudjet qarajetlerin finanslastırıw rejesin hám byudjet májbúriyatları limitin byudjet qarjıların bólisiwshilerine hám byudjet qarjisın alıwshılargá mámlekетlik byudjet qarajetleriniń ekonomikalıq, wazıypa jaǵınan, shólekmléstiriliw klassifikasiyası kórsetkishleri kórsetilgen halda, jetkeriwdi ámelge

asırıw maqsetke muwapiq boladı.

Sondayaq, sociallıq-mádeniy ilajlarǵa ajıratılǵan byudjet qarjalarınan paydalaniw, baǵdarlama tiykarında anıq dizimli bolıwin, byudjetten qarjı alıwshılardı finanslastırıw mexanizimin ápiwayılastırıw byudjet qarjalarınan paydalaniw esabın júrgiziwde kúshli finanslıq qadaǵalawın támıynlewdi talap etedi.

Keleshekte mámlekетlik byudjet qarajetlerin basqarıwda qarjıldı maqsetli bólistiriw, únemlilik rejimine qatań ámel qılıw, mámlekет finans-byudjet, shtat-smeta tártibine ámel qılıw kúsheytiliwi kerek. Belgilengen usı maqset hám waziyalardı ámelge asırıwdı qaznashılıq sistemasındaǵı finanslıq qadaǵalaw arqalı unamlı nátiyjelerge erisiw múmkin.

Byudjet qarjalarınan paydalaniw ústinen byudjet qadaǵalawın kúsheytiw, byudjet tártibin bekkemlew hám onı jetilistiriw jolların belgilewde ámelge asırılgan analiz nátiyjelerine tayaniw menen birgelikte usı mashqalalarǵa salıstırmalı shet el mámleketeriniń tájiriybeleri de úlken áhmiyetke iye. Usı múnásibet penen kórsetiw lazım, sońǵı jillarda ekonomikası rawajlanǵan mámleketerde nátiyjelilik qadaǵalawı dep atalıwshı qadaǵalaw túri keń qollanılmaqta. Bunda dástúriy qadaǵalaw usılları dástúrli bahalaw, sońǵı nátiyjege keltirilgenligi, mámlekettiń sociallıq-ekonomikalıq siyasatına muwapiqlığı kibi jańa qurallar menen toltırılmaqta [3].

Pikirimiszhe, byudjet qarjalarınan paydalaniw ústinen qadaǵalawdı kúsheytiw, byudjet tártibin jánde bekkemlew hám onı dáwir talaplarına maslastırıp jetilistiriw ushın, eń dáslep, tómendegilerdiń ámelge asırılıwın maqsetke muwapiq, dep esaplaymız:

- mámlekет siyasatına sáykes ráwishte finanslıq qadaǵalaw hám onıń strukturalıq bólimi bolǵan byudjet qadaǵalawı sistemin reformalawdıń anıq maqsetlerin qálipléstiriw;

- qoyılǵan maqsetlerge erisiw ushın finans hám byudjet qadaǵalawı tarawındaǵı tiykarǵı waziyalardı anıqlaw;

- ulıwma finanslıq (byudjet) qadaǵalaw sisteminde qadaǵalaw-reviziyalaw jumısların alıp barıwshı organlardıń nátiyjeli xızmetin támıynlewshi shólkemlestiriw dúzilmeni islep shıǵıw;

- finanslıq qadaǵalaw shólkemleriniń byudjet qarajetlerin optimallaştırıwǵa qaratılǵan joqarı nátiyjeli xızmetin shólkemlestiriw;

- finanslıq qadaǵalaw tarawında ámelge asırılıwı lazım bolǵan ilimiý-izertlew isleri kólemin keńeytiw hám tereńlestiriw;

- bul sistemaniń barlıq strukturalıq elementleri baǵdarları hám ózara tásirleri mexanizimin ámelde ornatıw.

Respublikamız aldında byudjetten qarjı alıwshı byudjet mekemeleriniń óz waqtında byudjet qarjaları menen támıynlew, byudjet qarjalarınan maqsetli hám

nátiyjeli, muwapiq hám tejemli paydalaniw maqset etip qoyılǵan eken, byudjetten finanslastırılatuǵın mekemelerge byudjet qarjılarıni óz waqtında müddetinen keshikpesten jetip bariwı házirgi kúnniń tiykarǵı talaplarından biri bolmaqta. Búgingi kúndegi byudjet qarjıların sarplawdaǵı aktual máselelerden biri sistemalar basqarmalardıń byudjet qarjıların oraylastırıp, olardı bir tárepke baǵdarlawdaǵı mashqalalar bolıp, bul mashqalanı sheshiw byudjet qarjıların oraylastırıw O'zbekstan Respublikası Finans ministrligi yaki onıń aymaqlıq shólkemleri razılığı menen ámelge asırıwdı, ulıwma byudjet qarjılarından muwapiq, nátiyjeli paydalaniw hám bul arqalı aymaqlıq finans shólkemleri abiroyın asırıw, bizińshe, maqsetke muwapiq esaplanadı.

Usı múnásibet penen aytıp ótiw orınlı, byudjet qarjıların oraylastırıwdı tek ǵana O'zbekstan Respublikası Finans ministrliginiń ruxsatı menen ámelge asırılıwı byudjet qarjıları esabınan ayırım lawazımlı shaxslar tárepinen jumıs orınların dábdebeli jihazlawǵa, tanış-bilislik arqalı jaman jollar menen dáramat alıwshı firma yaki kishi kárxanalarǵa byudjet qarjıların ótkerip, ózlestiriwge shek qoyadı.

Byudjet qarjılarından paydalaniw ústinen byudjet qadaǵalawın kúsheytiw, byudjet tártibin bekkehlew hám onı jetilistiriw jollarınan biri byudjet mekemeleri bas esapshılarıń joqarı sistemaları arqalı tayarlanıwı hám jumıstan bosatılıwı menen baylanıslı. Sebebi túrli sebepler menen attestaciyanan ótpegen yaki byudjet tarawında is stajına iye bolmaǵan bas esapshılardıń byudjet sistemasında islewi byudjet qarjılarından nızamsız paydalaniw yaki byudjet tártibiniń buzılıw halların kóbirek payda etiwge alıp kelmekte [4].

Joqarıdaǵı qáte hám kemshiliklerdiń aldın alıw maqsetinde, biziń pikirimizshe, O'zbekstan Respublikası Finans ministrliginiń Mámlekет finanslıq qadaǵalawı aymaqlıq basqarmaları hámde oblast hákimlikleri finans basqarmaları tárepinen barlıq byudjet mekemeleri esapshıları iyelep turǵan waziypasına ileyiqliǵı boyınsha hár finanslıq jıldıń 15 yanvarına shekem attestaciyanan ótkeriliwı lazım. Usı waqıtqa shekem nızamda belgilenebegen úzirli sebepler menen attestaciyanan ótpegen shaxs bas esapshılıq waziypasınan waqıtsha shetlestiriliwi lazım. Sondayaq, aymaqlıq finans bólimleri bas esapshılarıń da byudjet qarjılarıń maqsetli paydalılıwı boyınsha juwakershiligin asırıw kerek. Sebebi házirgi waqıtta nızamsız qarajet qılıńǵan byudjet qarjıları boyınsha tek ǵana finans bólimleri başlıqları hám byudjet inspekiyasınıń başlıqları juwap bermekte. Barlıq finanslastırıwda bas esapshi tuwrıdan tuwrı qatnasadı.

PAYDALANILĞAN ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1. «Uzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha Harakatlar strategiyasi tug‘risida»gi Uzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagи PF-4947-sonli Farmoni.
2. Malikov T.S. Moliya. Uquv qullanma. – T.: — «İqtisod-moliya», 2018 y.
3. S.X. Bayjanov, Q.D.Daniyarov. Finans. Toshkent. –“O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2019-384 b
4. Malikov T.S., Sauxanov J.K., Madreymov A.O., Aytmuratova U.J. Finans. Oqıw qollanba). Nökis, «Qaraqalpaqstan», 2020. — 340 bet.